

STUDIESUCCES DOOR **ONDERWIJSKWALITEIT**

JANKE COHEN-SCHOTANUS
KLAAS VISSER
ELLEN JANSEN
ANNEKE BAX

Boom

Studiesucces door onderwijskwaliteit

Studiesucces door onderwijskwaliteit

Janke Cohen-Schotanus
Klaas Visser
Ellen Jansen
Anneke Bax

Boom

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Basisontwerp omslag: Dog & Pony, Amsterdam
Omslagontwerp: Haagsblauw, Den Haag

© Janke Cohen-Schotanus, Klaas Visser, Ellen Jansen, Anneke Bax & Boom uitgevers Amsterdam, 2019

ISBN 978-90-2440-846-7
ISBN 978-90-2440-854-2 (e-book)
NUR 846

www.boomhogeronderwijs.nl

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veeleevoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

Toen in 2012 de voorloper van dit boek verscheen, *Studiesucces bevorderen: het kan en is niet moeilijk* (Van Berkel, Jansen & Bax (red.)) stond het rendement van het hoger onderwijs volop in de belangstelling. Dat leidde ertoe dat opleidingen grotere aandacht schonken aan de effectiviteit van hun onderwijs en tal van maatregelen namen om het studiesucces van studenten te verhogen. Daarop kwam echter weer kritiek, omdat het alleen nog leek te gaan om numeriek rendement. Een belangrijk aspect van deze kritiek was dat rendement, naast studiesucces, nog een ander begrip omvat dat er onlosmakelijk mee is verbonden: onderwijskwaliteit.

Dit boek legt een relatie tussen deze twee begrippen: studiesucces en onderwijskwaliteit. Het boek legt uit dat deze beide begrippen niet elkaars tegenpool zijn. Integendeel, het is voor opleidingen mogelijk een hoog rendement te behalen juist door te voldoen aan eisen ten aanzien van kwaliteit. Door een zorgvuldige onderwijs- en toetsconstructie is het haalbaar twee vliegen in een klap te slaan. Het boek neemt de kwaliteitsstandaarden van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) als uitgangspunt. Die worden nader geconcretiseerd en omgezet in praktische handreikingen waarvan bewezen is dat ze bijdragen aan de verhoging van het studiesucces. Het eerste studiejaar krijgt bijzondere aandacht omdat blijkt dat studiesucces in het eerste jaar behaald, positief gerelateerd is aan studiesucces later in de studie. Daarnaast wordt informatie gegeven over de voorwaarden voor selectie en de uitkomsten van selectie-onderzoek. Herhaaldelijk is aangetoond dat selectie niet bijdraagt aan studiesucces.

Er is voor gekozen om geen aangepaste tweede druk van het boek uit 2012 te laten verschijnen, maar een nieuw boek te schrijven, met nadruk op de onderwijskwaliteit vanuit de standaarden van de NVAO en op de onmisbare samenhang tussen afzonderlijke maatregelen. Hiervoor zijn enkele auteurs benaderd, die ook betrokken waren bij het vorige boek.

Het boek is geschreven met de volgende doelgroepen voor ogen: docenten in het universitair en hoger beroepsonderwijs die zich bezighouden met curriculumontwikkeling, docenten die deelnemen aan opleidingen basis- en senior-kwalificaties voor onderwijs en examens zoals die door universiteiten en hogescholen georganiseerd worden, of onderwijskundig leiderschap, en voor onderwijsontwikkelaars. Daarnaast is het boek geschikt voor docent- en studentleden van opleidingscommissies en leden van examencommissies. Ook kan het gebruikt worden door facultaire medewerkers en docenten die een visitatie voorbereiden. Tevens is het boek geschikt als achtergrond informatie voor (nieuwe) panelleden die de kwaliteit van een opleiding moeten beoordelen.

Speciale dank gaat uit naar Henk van Berkel, voor zijn initiatieven, inzet en bijdragen om dit boek tot stand te laten komen.

Mei 2019

Janke Cohen-Schotanus, Groningen
Klaas Visser, Amsterdam
Ellen Jansen, Groningen
Anneke Bax, Maastricht

Inhoud

	Voorwoord	5
	Inleiding	9
	Opleidingen voegen wat toe	10
	Studiesucces: kwantiteit en kwaliteit	11
	Succesvolle opleidingen	11
	Onderwijskwaliteit: NVAO-standaarden en visitatiepanels	13
	Opbouw van het boek	16
1	Visie, ambitie, organisatie en ontwikkeling van curricula	19
	Centraal versus decentraal	20
	Eindkwalificaties, leerresultaten en hun niveau	21
	Draagvlak	22
	Van vakken naar leerlijn	23
	Van eindkwalificatie naar opleidingsprogramma	25
2	Kwaliteit toetsing	27
	Programmering van toetsing stuurt studeergedrag	29
	Formatieve feedback is geen toetsing maar onderwijs	30
	Wie beoordeelt?	31
	De prestatie is 'voldoende'	32
	Cesuur bij schriftelijke toetsing	35
	Invloed van toetsing op het leren: drie vragen van studenten	37
	Examencommissie en kwaliteit toetsing	39
3	De inrichting van de leeromgeving	41
	Het leren van studenten als uitgangspunt	41
	Kleinschalige onderwijsvormen	44
	Inrichtingsprincipes op programmaniveau	50
	Tot slot	54
4	Realisatie beoogde leeruitkomsten	57
	Relatie eindkwalificaties – toetsing	58
	Individueel toetsen	59
	Keuze voor toetsvormen	59
	Externe validatie	61

5	Het eerste studiejaar	63
	De inrichting van de propedeuse c.q. het eerste studiejaar	64
	Vorbereiding van de studiekeuze	65
	Transitie tussen onderwijssystemen	68
	De cruciale rol van het eerste studiejaar en in het bijzonder de eerste maanden	71
	Het creëren van een gevoel van betrokkenheid (<i>sense of belonging</i>)	72
	Het (bindend) studieadvies (BSA)	73
6	Decentrale selectie	79
	Selectie in plaats van loting	80
	Voorspellers	80
	Het wettelijk kader geeft problemen	81
	De restricties van selectieprocedures	83
	Selecteren op oneigenlijke voorspellers	83
	Slechte voorspellers	84
	Uitkomsten van recent onderzoek	84
	Curriculum Sample Methode	85
	Conclusie	88
7	Het geheel is meer dan de som der delen	91
	Opleiding niet succesvol: einkwalificaties worden niet gehaald	92
	Opleiding niet succesvol: doorstroom is te traag en/of drop-out te hoog	92
	Studiesucces door hoge standaarden en hoge verwachtingen	94
	Vrijblijvendheid	95
	Het geheel is meer dan de som der delen	96
	Tot slot: studiesucces door onderwijskwaliteit	97
	Bijlage	99
	Literatuur	103
	Over de auteurs	111
	Register	113

Inleiding

Praktijk

Uitval, switch en studievertraging

Waarom wordt er zo'n punt gemaakt van uitval, switch en studievertraging? Mensen vergissen zich nu eenmaal, hun belangstelling verandert en een diploma is toch niet minder waard als studenten er lang over hebben gedaan?

Dat studenten uitvallen en switchen is tot op zekere hoogte onvermijdelijk. Dat een deel van de studenten er langer over doet eveneens. Probleem is dat bij vertraging de motivatie van studenten zakt, zij langer over de studie doen en dat het ze meer geld kost. Studievertraging of -staking ontstaat over het algemeen door een verlies aan interesse, tegenvallende verwachtingen, gebrek aan discipline of door financiële of relatieproblemen, moeilijkheden in de thuissituatie, 'verzanden' in het studentenleven e.d. Echter, in het Nederlandse hoger onderwijs blijken grote verschillen te bestaan tussen vergelijkbare opleidingen als we naar uitval, switch en vertraging kijken. Dat wijst erop dat dus niet de inhoud van de opleiding maar de onderwijsomgeving een belangrijke rol speelt. Die zou zo moeten worden ingericht dat onnodige uitval en switch wordt tegengegaan. Om bijvoorbeeld studievertraging te voorkomen, is het van belang om een goede *constructive alignment* te hebben tussen beoogde eindkwalificaties, het toetsprogramma en het onderwijsprogramma. In een succesvolle opleiding leren de meeste studenten de beoogde eindkwalificaties in de daarvoor beschikbare tijd te beheersen.

Opvattingen over wat onderwijskwaliteit is, zijn niet alleen afhankelijk van de tijdgeest, maar ook van wie zich de vraag stelt. De directe aanleiding bij het schrijven van de voorganger van dit boek, *Studiesucces bevorderen: het kan en is niet moeilijk* (Van Berkel, Jansen & Bax, 2012), was de opvatting toentertijd dat studiesucces kon worden gedefinieerd in termen van numeriek studierendement. Dat is de maat die aangeeft welk percentage van een groep starters aan een opleiding binnen een bepaald tijdsbestek een onderwijsperiode met succes voltooit. Een dergelijke definitie heeft het voordeel van de eenvoud: studiesucces is zo makkelijk te berekenen. Dat werd ook op grote schaal gedaan. De overheid confronteerde de instellingen met de cijfers en concludeerde dat de rendementen te laag waren. In de rendementsafspraken werd vastgesteld dat de universiteiten en hogescholen het hogere rendement binnen een aantal jaren moesten realiseren. Mocht dit niet lukken, dan volgden er financiële consequenties. Beleidsinitiatieven werden gewogen aan de hand van de bijdrage die ze mogelijk zouden geven aan de verhoging van het numeriek rendement. Het voorgaande boek over studiesucces was gericht op onderwijskundige acties waarvan uit de literatuur bekend was dat ze een bijdrage leveren aan de verbetering van studierendementen. De aanname bij dit alles was dat een hoog rendement duidde op een succesvolle opleiding en 'dus' op onderwijskwaliteit. Een hoog numeriek

rendement werd gezien als een maat voor goede opleidingen. Opleidingen met een hoog rendement werden haast per definitie gezien als goede opleidingen, ze werden als voorbeeld voor andere gesteld. Hoewel op het oog plausibel, is die redenering eenzijdig. Niemand zal ontkennen dat er wat schort aan de kwaliteit van een opleiding met een uiterst laag rendement. Maar wanneer zestig procent van de starters binnen vijf jaar hun bachelor haalt, wijst dat dan op een slechte opleiding?

In dit boek nemen de auteurs het standpunt in dat het te beperkt is onderwijskwaliteit in een simpel cijfertje uit te drukken. Daarvoor is kwaliteit een te veelvormig begrip. Bovendien wordt veronachtzaamd dat de doelstelling van het hoger onderwijs niet uitsluitend is om zo veel mogelijk studenten met een diploma af te leveren maar juist ook om hen competenties aan te leren waarmee ze een goede start kunnen maken op de arbeidsmarkt.

Opleidingen voegen wat toe

Studenten beginnen een opleiding met de kennis en vaardigheden die zij in hun vooropleiding hebben opgedaan. Zij hebben dus in het voortgezet onderwijs bewezen dat zij in staat zijn zich competenties eigen te maken. Waarom zouden ze dat niet kunnen in het hoger onderwijs? Opleidingen in het hoger onderwijs hebben tot taak studenten verder te ontwikkelen, hun competenties aan te leren en hun talenten te helpen ontplooiën. Aan de andere kant moeten we ons realiseren dat, al betreft dit een minderheid, het niet iedere student zal lukken om te voldoen aan de eisen van een hogere opleiding, ondanks alle pogingen die de opleiding zich getroost. Dat kan dan de opleidingen niet worden aangerekend. Integendeel, zij hebben ook de plicht te voorkomen dat studenten ten onrechte hun diploma halen. Waar het om gaat is dat opleidingen de talenten waarmee studenten binnenkomen, verder ontwikkelen tot het niveau dat de opleidingen wenselijk vinden. Wanneer een opleiding dat lukt, is haar missie geslaagd en kan worden gesproken van een opleiding met kwaliteit.

Een dergelijke missie maakt het niet makkelijk om de kwaliteit van opleidingen te definiëren. Aan opleidingen mag wel degelijk de eis worden gesteld dat ze een substantieel deel van de beginnende studenten succesvol naar de eindstreep begeleiden; dit is de kwantitatieve zijde van studiesucces. Maar het gaat er ook om hen te begeleiden naar een bepaald eindniveau; dat is de kwalitatieve zijde van studiesucces. Opleidingen moeten bij studenten 'eruit halen wat erin zit'. Ze moeten studenten in staat stellen hun talenten te ontwikkelen. Het laatste wordt ook weleens aangeduid met de term *added value*, toegevoegde waarde. Studenten komen binnen met bepaalde kennis en vaardigheden die de opleiding verder gaat ontwikkelen. Opleidingen moeten iets toevoegen aan wat de student al in huis heeft. Het is niet zo moeilijk om een zeer talentrijke student

met een hoog leervermogen iets bij te brengen. Dergelijke studenten hebben van zichzelf de gave nieuwe dingen te leren, hun leren gaat haast vanzelf. Maar het gros van de studenten behoort niet tot de zeer excellente studenten. Opleidingen zullen hun energie ook – of misschien wel juist – voor deze studenten moeten gebruiken.

Studiesucces: kwantiteit en kwaliteit

Kortom, studiesucces heeft twee componenten: kwantiteit en kwaliteit. De kwantitatieve component is niet anders dan het numeriek rendement zoals we dat eerder hebben gedefinieerd: het percentage van een groep starters aan een opleiding dat binnen een bepaald tijdsbestek een onderwijsperiode met succes voltooit. De kwalitatieve component is lastiger te definiëren. Het heeft te maken met hoe de opleiding inspeelt op de individuele studenten, hoe de opleiding de talenten van studenten tot ontplooiing laat komen en tot welk niveau de opleiding de studenten weet te brengen. De kwalitatieve component van studiesucces heeft betrekking op het onderwijs- en toetsproces zoals zich dat afspeelt in de opleiding. De vraag is dan in hoeverre de verschillende onderdelen van het proces succesvol bijdragen aan studiesucces. Dit maakt het antwoord op de vraag: ‘Wat is de kwaliteit van de opleiding?’ complex. Er zijn immers vele onderdelen die een bijdrage kunnen leveren. Misschien is een direct antwoord op de vraag niet mogelijk. In ieder geval laat studiesucces zich niet in een enkel cijfer uitdrukken. Het kwalitatieve deel van studiesucces omvat namelijk een beoordeling van de afzonderlijke onderdelen van een curriculum, ook wel *kenmerken* genoemd, op de mate waarin deze een bijdrage leveren aan het doel van de opleiding. Daarom legt dit boek een grote nadruk op de kenmerken van opleidingen. Dankzij (zowel theoretisch als praktisch) onderzoek naar de relatie tussen de kenmerken en succesvolle opleidingen, weten we zo langzamerhand heel goed welke kenmerken wel en welke niet een bijdrage leveren aan succesvolle opleidingen.

Onderwijskwaliteit kan nog het beste worden vergeleken met een cocktail. Pas wanneer je allerlei ingrediënten op een doordachte wijze mengt, komt er smaak aan. Eén maatregel volstaat niet. Het gaat om een zorgvuldige mix van maatregelen.

Succesvolle opleidingen

Een omschrijving van succesvolle opleidingen moet in ieder geval de twee hier besproken componenten bevatten: kwantitatief (numeriek) rendement en kwalitatief (onderwijs)rendement, dus zowel de getalsmatige succesvolle doorstroming als de kwaliteit van de afstuderende. Studiesucces is immers meer dan het voltooien van de opleiding in een bepaald tijdsbestek. Het gaat daarnaast zowel

om het bereikte eindniveau, in relatie tot het niveau van de instromer, als om de kwaliteit van het onderwijs- en toetsproces. Deze processen zijn het middel van de opleiding om studenten de vereiste competenties bij te brengen. Wij definiëren succesvolle opleidingen als volgt.

Definitie

Succesvolle opleidingen

Opleidingen zijn succesvol als ze de ontwikkeling van hun studenten bevorderen en de studie zodanig inrichten dat de student de leerdoelen kan behalen in de tijd die ervoor staat.

Bij deze definitie past de kanttekening dat het niet betekent dat iedere student vrijwel automatisch zou moeten slagen of nominaal moet afstuderen. Iedere student moet de mogelijkheid krijgen snel na te gaan of de juiste opleiding is gekozen. Daarvoor is nodig dat het onderwijs aan het begin van de studie representatief is ten opzichte van de hele opleiding, zodat studenten een idee krijgen wat zij in de rest van de studie kunnen verwachten. Met betrekking tot de snelheid van studeren geldt dat de opleiding ervoor moet zorgen dat onnodige studievertraging wordt voorkomen, onder andere door een zorgvuldige programmering van het onderwijs én van de toetsen. Een goede opleiding is zodanig ingericht dat het grootste deel van de studenten die dat willen en kunnen, de studie in de nominale tijd kan afronden.

Per september 2015 is de basisbeurs voor studenten afgeschaft en is er een leenstelsel ontstaan. Een brede coalitie van het ministerie van OCW, studentenorganisaties (LvSB en ISO) en alle instellingen van het hoger onderwijs hebben de afspraak gemaakt om de vrijgekomen gelden ten goede te laten komen aan de verhoging van de kwaliteit van het hoger onderwijs. Het gaat om een aanzienlijk bedrag, € 550 miljoen, verspreid over zes jaren. Om voor subsidiering in aanmerking te komen, moeten de instellingen projecten aandragen en voorleggen aan het ministerie dat ze laat beoordelen door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO). De medezeggenschapsraden op de instellingen, waar ook studenten deel van uitmaken, hebben instemmingsrecht bij de projecten. Studenten hebben dus een beslissende stem bij het goedkeuren van de kwaliteitsprojecten. De praktijk heeft echter meermalen laten zien dat zowel studenten als docenten als veel beleidsmakers binnen instellingen onderwijsbeslissingen vaak op alledaagse gevoelsinformatie baseren en niet op onderzoeksuitkomsten.

Wij willen met dit boek een bijdrage leveren aan een verantwoorde keuze voor effectieve projecten door te verwijzen naar evidentie over wat wel of niet een positieve invloed heeft op de kwaliteit van onderwijs.

Studiesucces door onderwijskwaliteit legt een relatie tussen de twee begrippen 'studiesucces' en 'onderwijskwaliteit'. Anders dan vaak wordt aangenomen, zijn deze begrippen niet elkaars tegenpolen. Integendeel zelfs. Het is voor opleidingen mogelijk een hoog rendement te behalen juist door te voldoen aan eisen ten aanzien van kwaliteit. Door een zorgvuldige onderwijs- en toetsconstructie is het haalbaar twee vliegen in één klap te slaan.

Het boek neemt de kwaliteitsstandaarden voor onderwijsvisitaties als uitgangspunt. Die worden nader geconcretiseerd en omgezet in praktische handreikingen waarvan bewezen is dat ze bijdragen aan het studiesucces. Het eerste studiejaar krijgt bijzondere aandacht, omdat blijkt dat studiesucces in het eerste jaar positief gerelateerd is aan succes later in de studie. Daarnaast wordt informatie gegeven over de voorwaarden voor selectie van studenten en de beschikbare evidentie. Herhaaldelijk is aangetoond dat selectie niet bijdraagt aan studiesucces.

Studiesucces door onderwijskwaliteit is bedoeld voor docenten in het universitair en hoger beroepsonderwijs die zich bezighouden met curriculumontwikkeling, voorbereiding van visitaties, deelnemen aan opleidingen BKO/BKE/SKO/SKE, voor onderwijsontwikkelaars, voor opleidings-, examen- en visitatiecommissies.

9 789024 408467

www.boomhogeronderwijs.nl

